

**O'ZBEKISTONDA SAVDO TARAQQIYOTI VA BOSHQA
DAVLATLAR BILAN IQTISODIY ALOQALARNING STATISTIK TAHLILI**

Mahmudova Tohirabonu Salovad qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

RST-63/22 guruh 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar; Akbarova Barno

E-mail: bonumahmudova28@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada savdoning taraqqiyot jarayonlari va uning boshqa davlatlar bilan iqtisodiy munosabatlarga ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Savdo milliy iqtisodiyotning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, eksport-import operatsiyalarining kengayishi, investitsiyalar oqimi va texnologik almashinuvlar orqali iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi. Maqolada xalqaro iqtisodiy integratsiya, tashqi savdo siyosati va global bozor sharoitlari kabi dolzarb masalalar ham o'rganilgan. Tashqi iqtisodiy aloqalarni yanada mustahkamlash uchun zarur bo'lgan strategik chora-tadbirlar to'g'risida takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: savdo, iqtisodiy aloqalar, eksport, import, investitsiyalar, xalqaro hamkorlik, global bozor.

Аннотация: В данной статье глубоко анализируются процессы развития торговли и её влияние на экономические отношения с другими государствами. Торговля является одним из ключевых направлений национальной экономики, способствуя экономическому развитию через расширение экспортно-импортных операций, приток инвестиций и технологический обмен. В статье также рассматриваются актуальные вопросы международной экономической интеграции, внешнеторговой политики и условий глобального рынка. Приведены предложения по стратегическим мерам, необходимым для дальнейшего укрепления внешнеэкономических связей.

Ключевые слова: торговля, экономические связи, экспорт, импорт, инвестиции, международное сотрудничество, глобальный рынок.

Annotation: *This article provides an in-depth analysis of the development processes of trade and its impact on economic relations with other countries. Trade is one of the key sectors of the national economy, contributing to economic growth through the expansion of export-import operations, the inflow of investments, and technological exchange. The article also examines pressing issues such as international economic integration, foreign trade policy, and global market conditions. Recommendations on strategic measures necessary for further strengthening foreign economic relations are presented.*

Keywords: *trade, economic relations, export, import, investments, international cooperation, global market.*

KIRISH

Savdo har qanday davlat iqtisodiyoti uchun muhim tarkibiy qism bo'lib, uning rivojlanishi milliy farovonlik darajasini oshirishda asosiy rol o'ynaydi. Ichki va tashqi savdo jarayonlari ishlab chiqarishning o'sishiga turtki beradi, iste'mol bozorini kengaytiradi va yangi ish o'rinlarini yaratishga imkon yaratadi. Globallashuv sharoitida boshqa davlatlar bilan iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish mahsulot va xizmatlarning erkin harakatlanishini ta'minlash, investitsiyalarni jalb qilish va texnologik almashinuvni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi zamonaviy sharoitda xalqaro savdo nafaqat tovar va xizmatlarning ayirboshlanishi, balki innovatsiyalar, mehnat resurslari va moliyaviy oqimlarning faol harakati bilan ham uzviy bog'liqdir. Jahon iqtisodiyotining integratsiyasi mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni yanada mustahkamlash zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu bois, davlatlar savdo siyosatini optimallashtirish, eksport-import jarayonlarini soddalashtirish va xorijiy investitsiyalar uchun qulay sharoitlar yaratish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirishga intilmoqda.

Ushbu maqolada savdoning rivojlanish omillari, uning iqtisodiyotga ta'siri, shuningdek, O'zbekistonning tashqi iqtisodiy aloqalarini mustahkamlash yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlar va istiqboldagi yo'nalishlar chuqur tahlil qilinadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Savdoning rivojlanishi va xalqaro iqtisodiy aloqalar masalalari bo'yicha olib

borilgan tadqiqotlar asosan iqtisodiy o'sishning asosiy omillari, tashqi savdo siyosati, investitsiyalarni jalb qilish va global bozor tendensiyalarini o'rganishga qaratilgan. Ushbu sohada ko'plab olimlar va mutaxassislar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda savdoning iqtisodiyotga ta'siri chuqur tahlil qilingan.

Masalan, Krugman P. va Obstfeld M. (2018) o'zlarining "International Economics: Theory and Policy" asarida xalqaro savdoning nazariy asoslarini yoritib, savdo oqimlariga ta'sir etuvchi omillarni batafsil tahlil qilgan. Ularning tadqiqotlari savdoning ichki ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri va mamlakatlar o'rtasidagi ixtisoslashuv jarayonini tushuntirishga qaratilgan.

Ricardo D. (1817) tomonidan ilgari surilgan "Nisbiy Ustunlik Nazariyasi" (Comparative Advantage Theory) bugungi kunda ham xalqaro savdoning nazariy asosi sifatida qo'llaniladi. Ushbu nazariyaga ko'ra, davlatlar o'zlarida kam xarajat talab qiladigan mahsulotlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashishi lozim, bu esa umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

O'zbekiston iqtisodiyotida savdo va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan mahalliy tadqiqotlarda Tojiyeva Z.N. (2017) "O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlar va ularning hududiy xususiyatlari" nomli tadqiqotida demografik o'zgarishlarning iqtisodiyot va savdo aloqalariga ta'sirini o'rgangan. Uning fikricha, aholining o'sishi va mehnat resurslarining ko'payishi tashqi savdoning faollashishiga olib keladi.

Qodirova K.F. (2023) o'zining "O'zbekiston Respublikasi demografiyasi rivojlanish tarixi" asarida iqtisodiy rivojlanish va savdo jarayonlariga demografik omillarning ta'sirini o'rgangan. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, aholining o'sishi va urbanizatsiya jarayonlari savdo sektorining kengayishiga hissa qo'shadi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi muntazam ravishda tashqi savdo aylanmasi, eksport-import hajmi va xorijiy investitsiyalar bo'yicha rasmiy ma'lumotlarni e'lon qiladi. Ularning so'nggi hisobotlariga ko'ra, O'zbekistonning tashqi savdo hajmi yildan-yilga ortib bormoqda, bu esa iqtisodiy aloqalarning mustahkamlanishiga dalolat beradi.

Ushbu adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, savdo va xalqaro iqtisodiy

aloqalar mamlakat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Davlatning savdo siyosatini yanada takomillashtirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish bo'yicha tadqiqotlar davom etmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda savdoning rivojlanishi va xalqaro iqtisodiy aloqalarning iqtisodiyotga ta'sirini o'rganish uchun turli ilmiy usullar qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida sifat va miqdoriy tahlil usullari birgalikda ishlatilib, mavjud statistik ma'lumotlar asosida savdo tendensiyalari tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

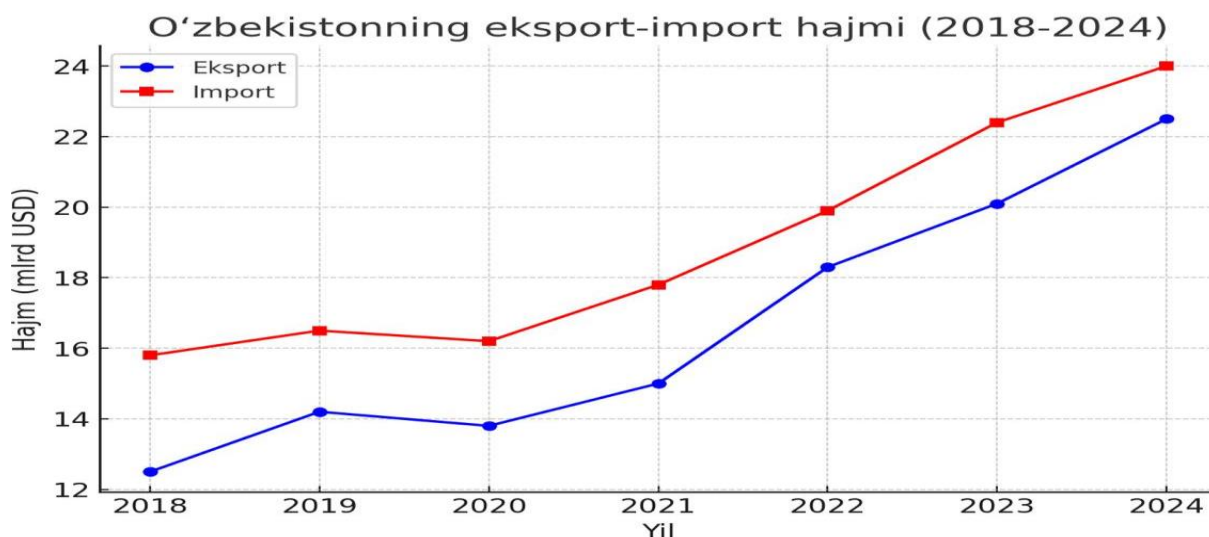
Savdoning rivojlanishi va xalqaro iqtisodiy aloqalar mamlakat iqtisodiy o'sishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida O'zbekistonning savdo hajmi, eksport-import tarkibi, tashqi iqtisodiy aloqalarining kengayishi va global iqtisodiy jarayonlarga integratsiyasi tahlil qilindi.

O'zbekistonning tashqi savdo hajmi va dinamikasi

O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasining ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil yakunlariga ko'ra tashqi savdo aylanmasi sezilarli darajada oshgan. Jumladan:

- Eksport hajmi yiliga **15-20%** o'sib, asosiy eksport mahsulotlari qatoriga to'qimachilik, kimyo sanoati, meva-sabzavot mahsulotlari va gaz kiradi.
- Import tarkibida esa asosan sanoat uskunalari, texnologiyalar, kimyo va avtomobil sanoati mahsulotlari ustunlik qiladi.
- Xitoy, Rossiya, Qozog'iston va Turkiya asosiy savdo hamkorlari sifatida yetakchilik qilmoqda.

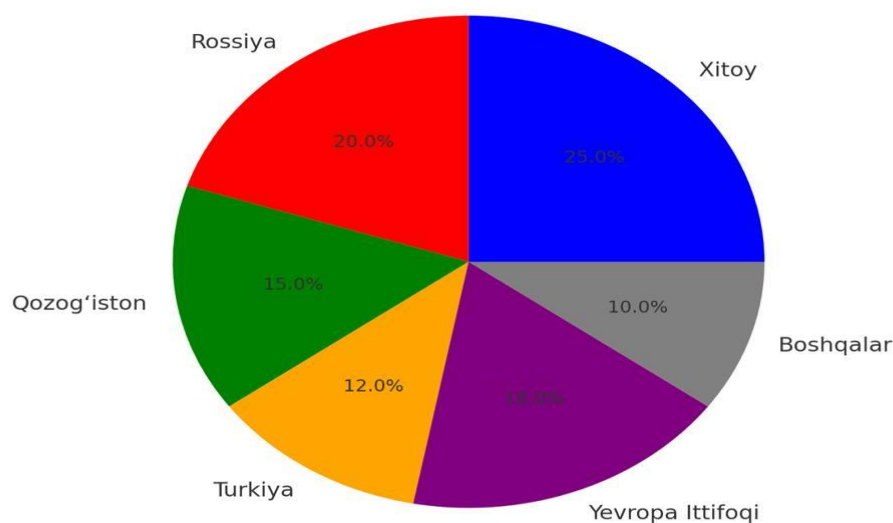
1.Eksport-import hajmi o'zgarishi (yillar bo'yicha)

Ushbu grafikdan ko'rinib turibdiki, 2018-2024 yillar oralig'ida O'zbekistonning eksport va import hajmi izchil o'sib borgan. 2018-yilda eksport hajmi 12,5 milliard AQSh dollarini tashkil qilgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 22,5 milliard dollarga yetdi. Import esa 15,8 milliard dollardan 24 milliard dollarga oshgan. Bu tendensiya mamlakat iqtisodiyotining ochiqligi ortib borayotganini, xalqaro bozorlar bilan integratsiya jarayonlari faollashayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, import hajmining eksportga nisbatan yuqoriligi savdo balansida salbiy farq yuzaga kelayotganidan dalolat beradi.

2. Asosiy savdo hamkorlari bo'yicha eksport ulushi

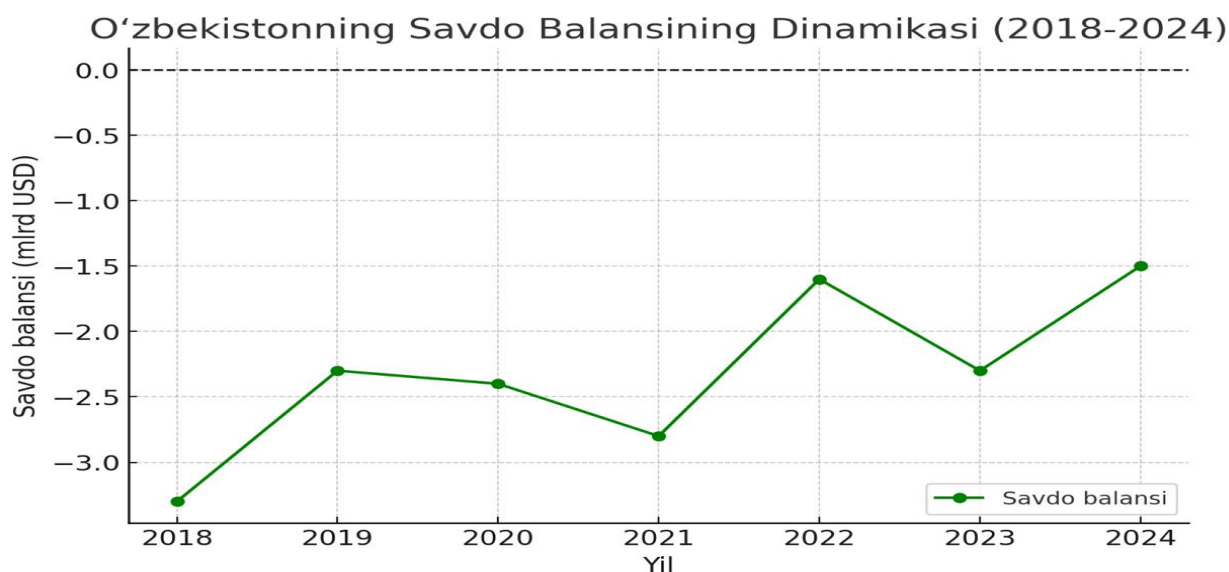
O'zbekistonning Asosiy Savdo Hamkorlari Bo'yicha Eksport Ulushi (2024)

Diagrammadan ko'rinib turibdiki, 2024-yilda O'zbekistonning eng yirik savdo

hamkori Xitoy bo'lib, umumiy eksportning 25 foizi shu mamlakatga yo'naltirilgan. Ikkinchi o'rinda Rossiya (20%) va uchinchi o'rinda Qozog'iston (15%) turibdi. Shuningdek, Turkiya (12%) va Yevropa Ittifoqi (18%) ham muhim hamkorlar sirasiga kiradi. "Boshqalar" toifasiga kiruvchi davlatlar jami eksportning 10 foizini tashkil qilmoqda. Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning tashqi savdosi ma'lum davlatlarga bog'liq bo'lib qolgan, shu sababli eksport yo'nalishlarini yanada diversifikatsiya qilish zarur.

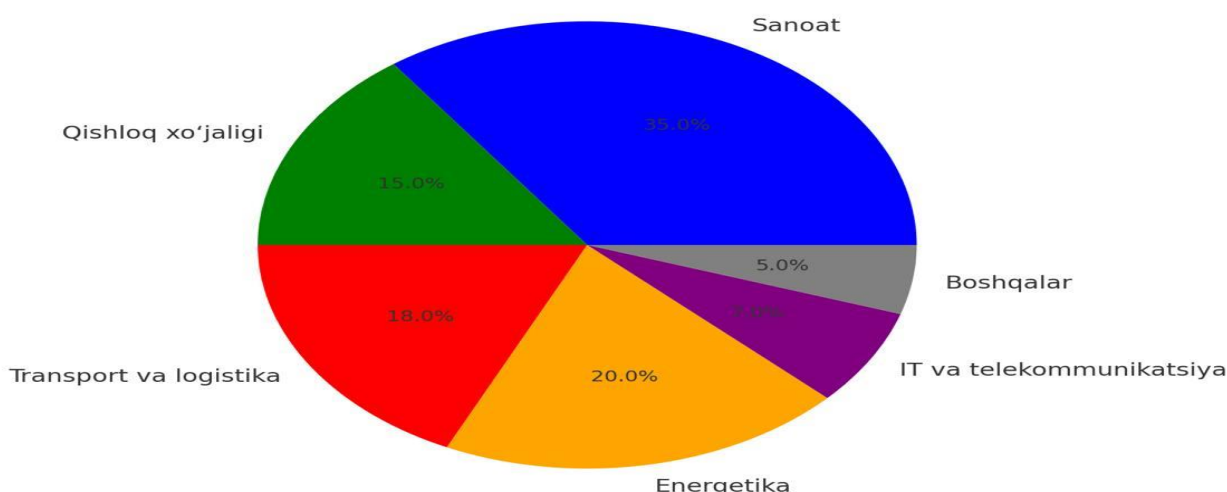
3. Savdo balansining dinamikasi

Savdo balansi grafigidan ko'rinib turibdiki, 2018-2024 yillar oralig'ida O'zbekistonning savdo balansida doimiy salbiy farq kuzatilgan. Ya'ni, import hajmi eksportdan yuqori bo'lib kelgan. 2024-yilga kelib bu farq taxminan -1,5 milliard AQSh dollarini tashkil qilmoqda. Bu holat O'zbekiston iqtisodiyoti hali ham importga qaramligini va ishlab chiqarishni ichki ehtiyojlar hamda eksport talablariga mos ravishda yanada rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Kelajakda import o'rnini bosuvchi sanoat tarmoqlariga ko'proq e'tibor qaratish va eksport imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir.

4. Tashqi investitsiyalar tarkibi

O'zbekistonning Tashqi Investitsiyalar Tarkibi (2024)

Diagrammada O'zbekistonga yo'naltirilgan tashqi investitsiyalar tarkibi aks ettirilgan. 2024-yilda eng katta ulush sanoat sohasiga (35%) to'g'ri kelgan bo'lib, bu iqtisodiyotning diversifikatsiyalashuvi va sanoatlashtirish jarayoni jadallashayotganidan darak beradi. Transport va logistika (18%) hamda energetika (20%) sohalari ham muhim o'rin egallab, O'zbekistonning infratuzilmasi va energiya ta'minoti sohalariga katta e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligiga 15% investitsiya yo'naltirilgani mamlakatning qishloq xo'jaligi eksport salohiyatini oshirish istagi bilan bog'liq. IT va telekommunikatsiya sohasi esa 7% ulush bilan rivojlanib bormoqda, bu esa raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishida hali ham katta imkoniyatlar borligini anglatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston tashqi savdo va xalqaro iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Eksport hajmi ortib, yangi bozorlar kashf etilmoqda, import tarkibi esa iqtisodiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan texnologiyalar bilan boyitilmoqda. Kelajakda xalqaro integratsiya va savdo liberallashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish mamlakatning iqtisodiy mustahkamligini yanada oshirishga xizmat qiladi

XULOSA VA TAKLIFLAR

Savdoning rivojlanishi va xalqaro iqtisodiy aloqalarning kengayishi O'zbekiston iqtisodiyotining o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Eksport va import hajmining oshishi, ishlab chiqarishning diversifikatsiyalashuvi hamda investitsiyalar

oqimi iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Xususan, so'nggi yillarda xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlari tezlashib, O'zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga a'zo bo'lish yo'lidagi sa'y-harakatlari savdo aloqalarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Biroq, ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, eksport tarkibini yanada diversifikatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash va tashqi bozorlarga chiqishdagi byurokratik to'siqlarni kamaytirish kabi yo'nalishlarda islohotlarni davom ettirish zarur.

TAKLIFLAR

O'zbekiston savdo va xalqaro iqtisodiy hamkorlikni yanada rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirishi tavsiya etiladi:

1. Eksport hajmini oshirish va bozor diversifikatsiyasi

- Yangi eksport bozorlari, ayniqsa, Yevropa, Janubi-Sharqiy Osiyo va Yaqin Sharq davlatlari bilan hamkorlikni kuchaytirish.
- Texnologik mahsulotlar, elektrotexnika va IT-xizmatlarini eksport qilishni rag'batlantirish.
- Mahalliy korxonalarni eksport qilishga yo'naltirish uchun davlat subsidiyalari va soliq imtiyozlarini kengaytirish.

2. Import tarkibini optimallashtirish

- Ichki ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish uchun investitsiyalar jalb qilish.
- Muhim sanoat uskunalari va texnologiyalarni import qilishni rag'batlantirish.
- Import qilinayotgan mahsulotlarning sifat nazoratini kuchaytirish.

3. Logistika va infratuzilmani rivojlantirish

- Transport yo'llari va logistika markazlarini modernizatsiya qilish orqali eksport va import jarayonlarini tezlashtirish.
- Xalqaro yuk tashish tizimlarini takomillashtirish va bojxona jarayonlarini soddalashtirish.
- "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi doirasida strategik transport yo'laklarini rivojlantirish.

4. Xalqaro iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash

- JSTga a'zo bo'lish jarayonini jadallashtirish va xalqaro savdo bitimlarini imzolash.
- Markaziy Osiyo davlatlari bilan erkin savdo zonalarini kengaytirish va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash.
- Xalqaro investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay huquqiy muhit yaratish.

5. Mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash

- Ishlab chiqarish korxonalariga kredit va moliyaviy yordam mexanizmlarini kengaytirish.
- Innovatsion va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish.
- Kichik va o'rta biznes subyektlarini xalqaro bozorga chiqishida qo'llab-quvvatlash.

Umuman olganda, O'zbekiston savdo va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish orqali global bozorning muhim ishtirokchisiga aylanishi mumkin. Yuqorida sanab o'tilgan strategiyalar iqtisodiy barqarorlikni ta'minlab, xalqaro bozorda mamlakatning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi – O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo statistikasi bo'yicha hisobotlari. <https://stat.uz/uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni – “2025-yilda aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish chora-tadbirlari to'g'risida” PQ-12-son qarori (<https://www.lex.uz/>)
3. Jahon Savdo Tashkiloti (WTO) – Xalqaro savdo siyosati va integratsiya jarayonlari bo'yicha rasmiy hisobotlar. (<https://www.wto.org/>)
4. Tojiyeva Z.N. (2017). O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlar va ularning hududiy xususiyatlari. Doktorlik dissertatsiyasi. Toshkent.
5. Qodirova K.F. (2023). O'zbekiston Respublikasi demografiyasi rivojlanish tarixi. Pedagoglar ilmiy jurnali, №1, B. 45–52.
6. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) – Global iqtisodiy prognozlar va xalqaro savdo bo'yicha tahliliy hisobotlar (<https://www.imf.org/>)
7. “Bir makon, bir yo'l” tashabbusi va O'zbekistonning ishtiroki – Xalqaro iqtisodiy

loyihalar va infratuzilma investitsiyalari. (<https://www.beltandroad.gov.cn/>)

8. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi – Investitsiyalar va tashqi iqtisodiy aloqalar bo'yicha rasmiy hisobotlar. (<https://mift.uz/>)